

Stian Bromark og Dag Herbjørnsrud

Norge – et lite stykke verdenshistorie

CAPPELEN

Utgitt med støtte fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening

© J.W. Cappelens Forlag as, 2005

Omslagsdesign: Rune Mortensen

Satt med 10,4/12,5 Sabon hos Heien A.s

Trykk og innbinding: NordBook as, 2005

ISBN-13: 978-82-02-23835-3

ISBN-10: 82-02-23835-8

www.cappelen.no

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, Interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lover eller avtaler kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

INNHold

DEL I. JAKTEN PÅ EN NORSK INNLEDNING	
1 Norge sett fra Roma: P.A. Munch, Ibsen og vi	13
2 Kong Olav på trikken, 1973: Hvem er den mørke mannen på bildet?	22
3 Freia som «ekte» nasjonalskatt: Fra Ghana, Sveits, USA og Mexico	28
4 Egners godt bevarte hemmelighet: Kardemomme bys arabiske forbilde	37
DEL II. DE FØRSTE NORDMENN: SAMENE SOM VÅRE UKJENTE NASJONSBYGGERE	
1 Samene erobrer Alaska: USA-helten Balto	47
2 Coca-Cola-nissen og samiske reinsdyr: Rudolf forfører USA	54
3 Det samiske som vits: Vår fortrenge samvittighet	59
4 Samene gjorde Norge kjent i verden: Skiløpere med økonomisk drivkraft	62
5 Samuel Balto først på ski over Grønland: Nansen avhengig av samer	69
6 Roald Amundsens ukjente sønnesønn: Blant Canadas inuitter	73
7 Den flerkulturelle vikingtiden: Samene som styrte Norge	78
8 Finn knuser Tamberskjelves bue: Olav den hellige offer for samemagi	84

9	Samarbeidet: Båtbygging, hvalfangst, fiske, Sør-Norge	88
10	Samenes kontakt med Europa og Asia: Kauriskjellene fra Maldivene	93
11	Koloniseringen av samene: Forbildet for indianerundertrykkelsen?	96

DEL III. NORSKE MYTOLOGIER

OG ODIN FRA ASIA

1	From China with flags: Med norske juletreflagg i bagasjen	103
2	Snorre ærer tyrkerne: Mytologien hentes fra Asia	106
3	Slik blir vi opplært til å dyrke vikingmytene	118
4	Gud som kineser i Lom stavkirke: Drømmen om Asia blir virkelighet	124
5	Myten om typisk norsk porselen: Märtha-serviset lages i Bangladesh	132
6	Japans kulturimperialisme: Norske småbarns fritid skapt i Tokyo	143

KAP. IV. DANSKETIDEN (800–1814)

– NORGES INTERNASJONALE EPOKE

1	Myten om 400-årsnatten: Fra Peer Gynt til Wergeland og Welhaven	153
2	Erlend Loe som ikke bygde Norge: 1000 år med dansketid	159
3	Graving endevender myter: Kaupang og Osebergskipet fra Danmark	162
4	Oslo – Norges hovedstad: Danske Blåtann på farten	167
5	Danmark i Norge: Fra Fredegod via Godfred til Knut den Store	170
6	Den glemte forhistorien: Munch og Koht om danskeveldet	173

7	Den lange parentesen: Danskene som bygde Norge fra 1380 til 1814	178
8	Den dansk-norske kampen om verdensdikteren Ludvig Holberg	183
9	Kolonimakten Norge: Sukker, slaver og sjøhelter	189
10	Norske slaver i Nord-Afrika: Konverterte til islam	192
11	Norske høvdinger i Trankebar: Fra Gjedde til Anker	195
12	Norge som slavenasjon: På syvende plass i verden	202
13	Liberaleren Hesselberg brenner mennesker på bål	207
14	Et sannferdig forsvar for slavehandelen	213

DEL V. 18-TALLET OG KAMPEN OM NORGES SJEL

1	Asbjørnsen og Moltke Moe: Fortelling om et kulturelt fadermord	221
2	Tyskere og briter oppdager Norge først: Naturromantikken blir skapt	231
3	Europa forderver Norge: For hyppig «samkvem med fremmede land»	239
4	Norges nye image: Fra verdensutstillingen i Paris til OL på Lillehammer	242
5	Grunnloven av 17. mai 1814: Gammelt jødesyn i ny juridisk drakt	249
6	Jødeskeptikeren Henrik Wergeland: Hyller drap på jødisk mann	263
7	Wergeland dyrker Allah på dødsleiet: Muslimer mer tolerante enn kristne europeere	271

DEL VI. MINORITETENE OG INNVANDRINGEN:
FRA RABINOWITZ VIA GERHARDESEN TIL
TAMPA (1933–2001)

1	Jødemyten midt blant oss: Moritz Rabinowitz som veiviser for det 21. århundre	283
2	Gerhardsen-tidens «etniske rensning»: Fra katolikker til tatere	297
3	Innvandringsstoppen 1975–2005: Den glemte solidaritetsretorikken	315
4	Sverige og 1960-tallet som kontrast: «Naturlig og ønskelig» innvandring	321
5	Byråkratiet overtar: Umerkelig blir det unormale normalt	332
6	Skipene som endret vår verden (1939–21): St. Louis, Donau, Exodus og Tampa	340
7	Stoltenberg er «kraftfull og bestemt» overfor afghanske båtflyktninger	348
8	Forfalskning av Tampa-historien: Norgeskritikken som forsvant	354
9	Norges juridiske «Tampa»-problemer: Calusa-folkets ildstokkhevsn	359

DEL VII. PÅ VEI MOT EN AVSLUTNING:
NORSK KULTURARVS MOR GJENFUNNET
I INDIA

1	«Saint Sara Bull»: Vi finner en norsk helgen i en indisk bokhandel	367
2	Ole Bull vil bli amerikaner: Bygger arabisk slott utenfor Bergen	372
3	Den «norske» fredstanken: Fra Swami via Gandhi til Næss	379
4	Fra Troll til Voyager: Nese i Drangedal blir snusfornuftig på sanskrit	388
5	Norge – et stort land i en liten verden	392

6 Norgeshistoriens forbilder:	
Harry Fett, Moltke Moe, Håkon Håkonsson	402
7 Ringen sluttet: Wergeland, Lessing og Frodo som Tolkiens herrer	411
Noter	415
Litteraturliste	435

DEL I

JAKTEN PÅ EN NORSK INNLEDNING

*For den hele Bevægelse er der fundet et nyt Navn;
den kaldes 'Nationalisme'... Men det er den
gamle Romantikk i Krigsrustning – den farligste
Fiende, som moderne Aand nu har.*

Bjørnstjerne Bjørnson, 1900.¹

NORGE SETT FRA ROMA:
P.A. MUNCH, IBSEN OG VI

Roma, 8. mai 2005

Vi finner ham til slutt.

Nesten helt oppe mot keiser Aurelius' gamle romerske mur hviler mannen som regnes for å være det norske historiefagets far. Som det høver seg en åndshøvding fra Norge, ligger historieprofessorens grav på toppen av den ikke-katolske kirkegården i Roma.

Et ærbødig portrett av Norges Herodot er inngravert i den ruvende obelirken. Han har utsikt mot storhetene nedenfor: Keats, Shelley, Gramsci, Munthe. Men interessant nok er blikket hans vendt mot den egyptiske pyramiden som huser det to tusen år gamle skjelettet til Caius Cestius, som var en slags hovmester for de hellige måltidene til gudenes ære.

Den sypresskledde kirkegården i Roma sentrum, ofte feilaktig kalt for «den protestantiske kirkegården», sies å være blant de vakreste og mest aktede i verden. Mens vi sitter ved gravstøtten, skjønner vi hvorfor stedet i et par århundrer er blitt omtalt som «Kunstnernes og poetenes kirkegård».

Hit er det altså vi har dratt for å finne hvilestedet til den norske historieskrivningens far. Og med til Roma har vi brakt vårt eget manuskript, våre egne fortellinger om Norge og landets forhold til verden utenfor. I Roma skal vi bestemme oss for hvilke historier vi ønsker å inkludere samt hvilke vi må utelate.

Vi har vandret en times tid på den ikke-katolske kirkegår-

den, mellom gravstøtter med arabiske, latinske, kinesiske og kyrilliske bokstaver, tatt en hvilepause eller to i skyggen av kunstferdige monumenter, på nippet til å gi opp hele søket etter graven til den norske historieprofessoren. Derfor føles det som en historisk åpenbaring da vi tilfeldig kaster blikket oppover og plutselig, på femti meters hold, oppdager gravstøtten til ham som ble omtalt som «Nordens største historiker»²:

Peter Andreas Munch (1810–1863).

Her i Roma ligger han begravd, mannen som mellom 1852 og 1863 skrev storverket *Det norske folks historie* på til sammen åtte bind og 6000 sider, et verk han aldri rakk å fullføre. Historieprofessor P.A. Munch ved Universitetet i Christiania skapte den norske historieskolen, og la sterke føringer på hvordan vi har forstått oss selv i 150 år.

P.A. Munch ruver på den ikke-katolske kirkegården i Roma, men ikke i dagens allmenne bevissthet. Da vi før reisen fortalte folk at vi skulle til Roma for å besøke historieskrivere Munchs grav, var dette utbruddet fra to professorer ved Universitetet i Oslo symptomatisk:

«Men malte ikke han bilder, da?»

Mens nevøen Edvard fremdeles framstår som et sinnbilde på den norske skaperkraft, har kjennskapen til P.A. Munch hovedsakelig gått i graven med ham, foruten i historikermiljøet med omland. Slik var det ikke da han døde i Roma i 1863.

Munch ble hyllet som «Norges frelser» både hjemme og ute. Han var historieprofessoren som viste at Norge hadde en historie før dansketiden startet i 1380. Han var mannen som pustet liv i det norske prosjektet, ga nordmenn selvtillit og samhörighet i unionen med svenskene.

Han var historikeren som samlet Norge til *ett* historisk rike.

Både Henrik Ibsens og Bjørnstjerne Bjørnsons historiske dramaer på 1850- og 1860-tallet ville vært utenkelige uten P.A. Munchs nybrottsarbeid.³ Munch ga dramatikerne ved

Ole Bulls Norske Teater i Bergen råstoffet de kunne dikte videre på i sine middelalderskuespill. Ibsens *Kongsemnerne* (1863) er for eksempel skrevet med utgangspunkt i tredje bind av Munchs historie om det norske folk.⁴ Ibsen forlot Norge våren 1864. Han bosatte seg ikke i Norge igjen før 28 år senere. I likhet med P.A. Munch var det til Roma Ibsen søkte seg for å hente inspirasjon. Da bysten av historieprofessoren ble reist i Roma i 1865, etter en privat pengeinnsamling, visste Henrik Ibsen å takke inspiratoren ved avdukingen.

Ibsen holdt hovedtalen, og han benyttet anledningen til å refse den norske stat fordi landet ikke bidro til å reise Munchs monument: «Den Steen, som her er reist, har ikke hans Nation sat over ham; den hidrører fra en liten Kreds av hans Venner.»⁵

Mens vi sitter under sypressene på kirkegården, får vi øye på en unnselig innskrift på baksiden av obelisken: «Cives eius posuere.» Oversatt til norsk: «Reist av hans medborgere.»

Hvem var P.A. Munchs medborgere for 140 år siden? Nordmenn eller italienere? Eller begge deler? Hvorfor valgte familien å gravlegge ham der, og ikke i Norge?

Svaret har ikke vi. Men det er slike spørsmål som uvegerlig trenger seg på i skyggen av Munch i Roma. Og flere dukker opp. Hvordan er det mulig å skrive om ett land i verden uten å se det hele utenfra? Ikke minst hvis dette landet er Norge?

Ingen spurte P.A. Munch om hvorfor han dro til Roma for å skrive om Norge. Få spurte Ibsen om hvorfor han forlot Norge til fordel for utlandet, hvor han forfattet gjennombruddene *Brand* (1866) og *Peer Gynt* (1867) og nesten alle sine mest kjente dramaer.

Ibsen mente at «Jordbunden har stor indflydelse på de former, hvorunder indbildningskraften skaber.» Han spør derfor retorisk om han ikke kan «pege på Brand og Peer Gynt og si: se, dette var en vinrus?»⁶

Ibsens skaperkraft ble født i møtet med Italia og Roma, som en reaksjon på Norges svik mot Danmark i krigen mot

Preussen i 1864. Ifølge Norges fremste dikter selv, var det «Sydens Skønhed» som «prægede hele min senere Production».⁷

Det må ha skjedd noe siden Ibsens og P.A. Munchs tid, noe som gjør at vi ikke lenger føler oss komfortable med å framheve utlandets påvirkning, inspirasjon og forutsetning for Norge og «det norske folk».

Norge er en del av verden, og det har landet alltid vært. Kildene til «det norske» ligger ikke bare i Gudbrandsdalen og Morgedal, men vel så mye i utvalgte deler av verden. Verden der ute har antagelig påvirket nordmenn flest i langt større grad enn nasjonalromantiske helligdommer i Telemark har gjort. Fra midten av 1800-tallet var Café Greco i Roma et like sentralt samlingspunkt for Norges storheter – Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, Ole Bull, P.A. Munch – som Grand Café i Christiania. Alle våre «nasjonale» helter, som Ibsen, Bjørnson og P.A. Munch, kan like gjerne forstås som «internasjonale» helter, hvis vi bare trekker fram den siden ved dem. På tampen av sitt liv advarte selv Bjørnstjerne Bjørnson mot norsk nasjonalisme og intoleranse.

For Ibsen var Roma-oppholdet et litterært kall, for P.A. Munch var det nødvendig for å kunne slutføre det store historieverket om det norske folk. I 1858 måtte professoren dra til Roma for å finne originalkildene til den nye norgeshistorien. Først dro Munch til København og Stockholm, så til Vatikanets bibliotek i Roma.

Norge har vært et romersk-katolsk land i lengre tid enn landet har vært protestantisk, i over 500 år, fra 1000-tallet til 1536. Det betyr at avgjørende kilder til Norges forhistorie er katolske, og dermed var det paven som i sin tid forvaltet arkivene. Munch var den første ikke-katolikken som fikk tilgang til materialet i Vatikanet. Alle som vil inn dit, selv i dag, trenger en anbefaling. Denne fikk Munch da han oppholdt seg blant «den høyeste katolske societet» i Wien, som hans biograf Chr. Brinchmann skriver.⁸

Anbefalingen kom fra en fyrst-erkebiskop i habsburgernes

residens. Munch hadde ekstra mye hell, fordi arkivaren på den tiden var den polske teologen og historikeren Augustin Theiner (1804–1874). Han var interessert i norsk historie fordi han var interessert i polsk historie. Polens historie henger sammen med Østersjøens historie, som henger sammen med Baltikums historie, som igjen er en del av Nordens historie.⁹ Ganske ukomplisert.

Slik gikk det til at Munch fikk spesialbehandling og kunne bruke nærmere fem år på å grave i gammel korrespondanse mellom de geistlige i Roma og Norge, i middelalderske reiseberegninger og i religiøse regnskaper. Uten biblioteket i Roma, intet Norge – slik vi har lært å kjenne det.

Verden i Norge, Norge i verden.

Det var naturlig for norske nasjonalikoner som Munch, Ibsen og Bjørnson å dra til Roma fra midten av 1800-tallet og framover, som professor Anne Eriksen har vist i boka *Minner fra Den evige stad. Skandinavers reiser til Roma 1850-1900*.¹⁰ Inspirasjonen fra Romas klassiske historie, samt prosessene før og etter Italias nasjonale samling i 1867, skulle sette sitt umiskjennelige preg på den gryende nasjonale kulturkampen også i Norge. Og påvirkningen gikk begge veier. De norske nasjonalromantikerne påvirket også de nasjonale kampene i Tyskland og Italia.

Slike funderinger gjør at vi vandrer i fotsporene til den første norgeshistorikeren i Roma: Etter å ha forlatt P.A. Munch og hans minne ved graven, oppsøker vi den tidligere skandinaviske stamkafeen ved Spansketrappen, Café Greco, det «typisk italienske» møtestedet som betegnende nok ble grunnlagt av en greker på 1700-tallet. På veggen bak bordet vårt på henger et århundregammelt avisutklipp fra en norsk avis. Artikkelen handler om Edvard Grieg og Bjørnstjerne Bjørnson som komponerer sin første sang sammen, for norsk-amerikanere i USA. Et annet klipp fra en italiensk avis i 1848 viser at ingen land i Europa har så mange båtanløp på italienernes vestkyst som Norge-Sverige.

Men vi må videre – besøker Det norske instituttet i Roma, får tak i P.A. Munchs historieverker i arkivet. Fremdeles hedres her P.A. Munch hver 17. mai. Den norske kolonien i Roma går i prosesjon til Munchs grav, før instituttlederen legger ned krans og holder tale.

Både professoren, kona og døtrene hans ble romere gode som noen etter å ha opplevd byen. Dette er også grunnen til at historikeren ble gravlagt her, i stedet for å bli flyttet «hjem» til Norge. På gravstøtten hans er all tekst, inkludert historieprofessortittelen, skrevet på latin. Ikke på norsk eller dansk, som er vanlig på de andre skandinaviske minnesmerkene. Fornavnet på obeliskene er endret til «Petrus». Munch døde paradoksalt nok som latinske «Petrus», ikke som norske «Peter».

Likevel bidro denne mannen til å gjøre norgeshistorien påfallende introvert, ekskluderende og fri for fremmed påvirkning. P.A. Munch provoserte både danskene og svenskene ved å påstå at norrønt språk og kultur *egentlig* var norsk og at nordmenn var de *egentlige* skandinavene. Munch benyttet ikke sine utenlandsopphold til å inkludere Norge i verden, men snarere til å skille Norge og det norske folk mest mulig fra landene omkring.

P.A. Munchs grav i Roma dannet utgangspunktet for det moderne Norge slik det vokste fram på 1800-tallet. Den norske historien, noe Munchs eget liv er et illustrerende eksempel på, kan like gjerne forstås som inkluderende og full av fremmed påvirkning. Vi har fulgt P.A. Munch gjennom Roma, helt til graven, men vi velger likevel en annen vei på jakt etter forståelsen av det norske og det norske folk.

Da historikeren Berge Furre utga siste versjon av sin norgeshistorie i 1999, i en periode da norske forlag utga store nasjonalhistoriske verk på rekke og rad, stilte han spørsmålet: «Gjev det meining å skriva 'norsk' historie fremover?» Han antydet at hans bok muligens ville bli den «siste Noregssoga i denne sjangeren».

Det var da vi satt ved Munchs grav på Cimitero Acattolico og skuet utover de 4500 gravstøttene, at vi skjønnte at Furre like gjerne kunne droppet spørsmålstegnet. I det 21. århundre trenger vi ikke flere nasjonsoppbyggende historieverk. Vi trenger en ny historie for en ny tid. En historie som kan bekrefte at det som skjer i dag – menneskeforflytning, kulturutveksling, utviskede nasjonale grenser – er naturlig og normalt.

All historie er samtidshistorie: Historieverkene forteller først og fremst hva historikerne og de nasjonale strategene i den aktuelle perioden ønsker at folk skal huske om fortidens bragder, grep og overgrep.

På Det norske instituttet i Roma leser vi P.A. Munchs foretale til *Det norske Folks Historie*. Han innrømmer der at han skriver sitt storverk med det klare mål å gi det norske folk bedre selvtillit – «til Fædrelandets Ære og Gavn».¹¹ Nordmenn skulle lære at også de var et storslått folk, som folkene i stormaktene Sverige og Danmark. Ingen hadde fortalt «oss» det tidlige. Dette var Munchs livsverk.

P.A. Munch skrev den første nasjonale norgeshistorien, Berge Furre muligens den siste.

Der vi sitter i Roma, med manuset til denne boka, er vi bevisst at vår ambisjon aldri har vært å skrive den første autoriserte internasjonale norgeshistorien. Men noen bør gjøre det. Mens vi venter, vil vi prøve å gi noen innspill, sett med våre øyne, til hvordan Norges fortid og samtid kan forstås annerledes. Dette er altså *ikke* en norgeshistorie eller en historiebok, men en bok *om* historieforståelse, norske myter og norske fortellinger. Derfor konsentrerer den seg også mest om *nasjonen* Norge, ikke staten, for det er i nasjonsbegrepet våre forestillinger, ideer og myter er grunnfestet.

Vi er i Roma for å gå i P.A. Munchs fotspor. Men vi skjønner at Munch har ledet oss inn på et blindspor. Vi vender derfor tilbake til leiligheten, 15 minutters gange fra det gamle ar-

beiderstrøket Trastevere. Nabolaget vårt er billig, turistløst. Vi bestemmer oss for å spise hjemme i kveld, det vil si på en restaurant i vår gate: Café Uovo.

Vi ser kanskje litt motløse ut der vi sitter ved restaurantbordet. Den sprudlende servitøren gir signaler om at hun vil muntre oss opp med småprat om geografi, en morsom og utbredt lek. Hun gjetter hvor vi kommer fra, vi svarer bekreftende eller avbebreftende. Men denne gangen varer ikke leken lenge. Plutselig sier hun:

- Jeg snakker norsk.
- Å?

Så kommer historien om kjærligheten. Ikke bare til en norsk jazzmusiker, men til Norge. Vår servitør, Alessandra, vokste opp i Brasil, i nærheten av Recife på spissen av østkysten, med utsikt til hvit sand, blå sjø og muskuløse, solbrune strandløver. Men hun drømte om Norge, fjell og fjorder, snø og midnattssol – som hun hadde lest om i skolebøkene. Så da hennes søsken emigrerte til Italia, bestemte hun seg for å besøke dem, for så å dra videre til Norge som au pair.

Alessandra bodde på Oslos hippe østkant i over tre år sammen med en småkjent norsk musiker. Men, som Alessandra forteller, forholdet kunne ikke vare: Hun var forelsket i Norge, han hatet Norge. Jazzmusikeren ville bo i Brasil. Han var forelsket i Brasil og brasiliansk musikk.

– I dag bor han sammen med en brasiliansk kvinne og har små bambinoer. Men det er ikke meg og de er ikke mine, fortalte hun sørgmodig.

Det blir en minneverdig kveld. Alessandra er paradoksalt nok inkarnasjonen av myten om en italiensk servitør. Hun tar på alle gjestene, gir dem spesialbehandling og prater så mye at hun får irettesettende blikk fra sjefen sin. Det er i hennes historie vi får bekreftet at Norge utgjør et lite stykke verdenshistorie.

Alessandra tviholder fortsatt på at Norge er hennes land,

men at hun av kjærlighets sorg flyttet til sine søsken i Roma. Vi inntar jazzmusikerens standpunkt og påpeker at Oslo jo må være irriterende avsidesliggende sammenlignet med verdensmetropoler som Rio og Roma. Men vi blir korrigert. Av en norsk-italiensk-brasiliansk servitør og vinekspert.

For henne er Norge et viktig land i verden, langt viktigere enn det er for hennes kjære representant for «det norske folk» – jazzmusikereren fra Oslo indre øst. Så det blir ikke noe husets rødvin på oss. Det får vi bare vondt i hodet av, sier hun. Hun skal finne noe spesielt til oss. Noe som ikke er så dyrt. Alessandra gir oss bakrus likevel.

Det er i denne nokså omtåket situasjonen – før flyturen tilbake – at vi konkluderer med at Alessandra er en bedre veiviser til en moderne norgeshistorie enn P.A. Munch. Roma er fortsatt et godt utgangspunkt for historien om Norge, men vi har byttet ut perspektivet fra Café Greco ved Spansketrappen med Café Uovo utenfor Trastevere.

Både Munch og Alessandra verdsatte Norge høyt – og begge ble tiltrukket av myten om landet. Begges historier illustrerer at Norge er et land i verden. Men Munch bidro i skrift til å gjøre Norge mindre enn det er, mer lukket, mer avsondret. Det er snarere Alessandras positive nasjonsforståelse som utvider våre begrep om hva det vil si å være norsk, den gjør vår identitet fleksibel og våre nasjongrenser utflytende.

Alessandra viser at jakten på det norske vel så gjerne kan foregå ute i verden som i Norge. Den norske historien har mange forbindelser til Italia, men også til Brasil – hvor for eksempel den norske kongssøsteren prinsesse Ragnhild bor med sin mann, krigshelt og utskjelt industrieier Erling Lorentzen.

Vi får lyst til å reise videre, fra Roma til Rio de Janeiro eller Recife. Men flyselskapet Sterling vil ha oss med på første fly tilbake til Gardermoen. Der oppe i nord venter arbeidet med de siste brikkene av de historier om Norge og det norske folk som vi ønsker å fortelle.

KONG OLAV PÅ TRIKKEN, 1973: HVEM ER DEN MØRKE MANNEN PÅ BILDET?

Det er så mange symboler fra norgeshistorien som kan illustrere hva resten av denne boka skal handle om. La oss likevel starte med fotografiet av en anorakk-kledd kong Olav på Holmenkollbanen, en søndag under oljekrisen i 1973. Han rekker fram en hånd til konduktøren og vil betale med en blå tikroneseddel dekorert med en tegning av et annet og eldre nasjonalsymbol, skikongen Fridtjof Nansen.

Så godt som hele Norge kjenner dette fotografiet. «Kongen på trikken», som ble tatt av fotograf Jan Greve, er blitt trykket i utallige skolebøker og dukker jevnlig opp i mediene. «Et legendarisk bilde som fikk selv marxist-leninister til å bli monarkister», som det står i Gyldendals siste norgeshistorie.¹²

Det historiske bakteppet og forutsetningen for å forstå bildets symbolikk, er krigen mellom Israel og Egypt i 1973 og den påfølgende oljeboikotten fra de arabiske OPEC-landene. Boikotten fikk også konsekvenser her hjemme. Både Jørgen Hattemaker og kong Olav måtte finne seg i å la bilen stå i helgene. Skulle man opp i Nordmarka for å gå på ski, så tok man trikken.

Men hva er egentlig det mest sentrale på fotografiet? Er det mulig at selv et bilde vi har sett så mange ganger, et til de grader symbolsk bilde, kan ses på en ny måte? Kan dette bildet være inngangsporten til *et annet bilde* av norgeshistorien?

Vi ønsker ikke primært å fokusere på det at kong Olav fak-

tisk aldri betalte for trikkebilletten. Men det må med: Det var først 14. juni 2003 – rett før 100-årsdagen for folkekongens fødsel – at hele episoden kom fram i lyset. Da fortalte Per Døving, som satt på plassen skrått bak kongen under trikketuren, Aftenposten hva som skjedde: «Jeg var vitne til at konduktøren ikke tok imot seddelen kong Olav rakte frem, men sa 'Det er allerede betalt for Dem, Deres Majestet'.»¹³

Visse nasjonale myter lar seg ikke rokke. Halvannet år etter at Døvings opplysninger sto på trykk i landets største abonnementsavis, utkom den kostbare praktboken *Norge* (2004). Kronprins Haakon satt i redaksjonsrådet og var blant de mange bidragsyterne til «selve boken som definerer Norge» i forkant av 100-årsmarkeringen. Hva står det i bildeteksten under Greves bilde av kongen på trikken? «Nordmenn elsker bildet av kong Olav i skiklær som betaler billett på trikken under oljekrisen i 1973.»¹⁴ Men det var altså ikke dette vi primært ville fokusere på. I tillegg til Per Døving og teologen Berit Okkenhaug, som sitter ved siden av kongen, kan vi nemlig se ansiktet til nok en passasjer. Han sitter rett bak kong Olav. Den ukjente unge mannen sitter ved siden av Døving, men har kommet ombord før ham og fått plassen ved vinduet. Han har en pelslue på hodet. To bambusstaver stikker opp mellom ham og setet foran, der kongen sitter.

Mannen kan være i begynnelsen av 20-årene, han er klar for en skitur som alle de andre reisende ombord på trikken. Likevel er det noe uvanlig med denne mannen rett bak kongen. Det er faktisk han som utgjør fotografiets midtpunkt, kong Olav er det kun symbolsk. Utenfor fotografiets rammer representerer mannen periferien. Kong Olavs «bakmann», skigåeren med bjørnelua, er nemlig ... en pakistaner!

Nå ja. Det er nok en overilt konklusjon. Vi vet ikke hvem han er eller hvor han kommer fra. Etter hudfargen og ansikts-trekkene å dømme, og tatt i betraktning av at bildet er knipset i Oslo, er det statistisk gode sjanser for at han er født i Punjab-området i Pakistan. Eller fra Punjab i India. Det spil-

ler mindre rolle. Han kan godt være en araber også, til og med – hadde ikke det vært vakkert – en egypter? Eller en veldig mørk spanjol eller italiener, selv om dette ikke er det første som faller en inn.

Det sentrale poenget er at den unge mannen tilfører bildet et perspektiv som altfor sjelden blir trukket fram når fotografiet blir publisert, gjerne i en kontekst som forteller at alt var bedre før. For handler bildet om det gamle eller det nye Norge? Kan ikke bildet like gjerne bli brukt for å vise fram det nye flerkulturelle Norge som sprang ut av 1970-tallet? Det symbolske i at innvandrerene og folkekongen begge sitter med skistavene mellom beina, på vei mot skogen en vinter-søndag i 1973?

Er det ikke et tankekors at vi kjenner historien til både Okkenhaug og Døving, som er de to andre passasjerene vi kan se ansiktene på, men ikke innvandrerene? Hvorfor er det ingen som har sporet ham opp? Hvorfor har ikke han tatt kontakt med avisen? Ligger det ikke en symbolikk også her?

Han skiller seg ut. Han bringer med seg en uro til fotografiet, noe vi trenger for å vekke til live et «dødt» og nærmest mytologisk bilde. Vi kan ta en titt på det en gang til. Både Okkenhaug og Døving ser ned mot gulvet når fotografiet tas. Okkenhaug i sin smilende blyghet, Døving i sin konsentrerte interesse for noe lesbart i fanget.

Men innvandrerene ved vinduet, bak kong Olav, ser ikke ned. Ikke ser han ut av vinduet heller. Snarere stirrer han skrått til høyre framfor seg. Det later til at han har øynene på den blå Nansen-tieren kong Olav rekker fram og tilsynelatende gir til konduktøren. Han er altså den eneste som har blikket festet på det som har gjort bildet berømt: Konduktøren og kong Olav som ser jovialt på hverandre og gjennomgår et hverdagslig ritual.

Hva skal dette fotografiets hovedfokus være i årene framover? I sin essens uttrykker det de spørsmålene vi ønsker å stille i denne boka. Hvem er hovedpersoner og hvem er biper-

soner i norgeshistorien? Og hva er forholdet mellom dem? Hva er det viktigste vi ønsker å huske fra fortiden? Hvilket budskap ønsker vi å bringe med oss framover, inn i det 21. århundre?

Derfor har vi kalt denne boka *Norge – et lite stykke verdenshistorie*. Det henger et tjukt lag av nasjonaltåke over vår historie, men greier man å slå sprekker i den stivnede, hvite himmelråka, finner man et mangfold av fargerike norgeshistorier, den ene mer overraskende enn den andre. Vårt postulat er at disse norgeshistoriene bedre kan danne et utgangspunkt for å forstå oss selv og vår plass i verden på vei inn i det 21. århundre.

Norge er ikke et lite land i en stor verden, slik det vanligvis blir hevdet. Norge er et stort land i en verden som blir stadig mindre.

På samme måte som vi har forsøkt å gi nye perspektiver på det berømte bildet av kong Olav på Holmenkollbanen, slik ønsker vi også å forstå andre sentrale eller symbolske deler av norgeshistorien. Det er selvfølgelig ikke tilfeldig at vi gjør dette i 2005. Vi ønsker å gi vårt alternative bidrag til årets feiring av hundreårsdagen for Norges selverklærte unionsoppløsning fra Sverige 7. juni 1905. Vi trenger ikke en rendyrket nasjonal fortelling i 2005, men flere internasjonale fortellinger. Ikke én monokulturell framstilling, men flere multikulturelle.

Om hundre år er allting glemt, påsto Knut Hamsun (1859–1952). Han tok feil. Tvert imot er det ofte slik at gamle detaljer, myter og anekdoter får langt større oppmerksomhet i dag enn de fikk ved sin opprinnelse. Men markeringer gir også muligheter til å ta et oppgjør med fortidens arv. Det er nå vi har sjansen til å påvirke hvordan Norge i fortid, nåtid og framtid skal oppfattes.

De siste 32 årenes «usynliggjøring» av innvandrerene på trikkekongebildet er symptomatisk for hvordan de tradisjonelle verdensbildene ekskluderer det marginale, selv når de

såkalt perifere rent faktisk står i sentrum. Slikt skjer umerkelig, som oftest ved at flertallet ikke tenker over det. Men som den italiensk-fransk-tysk-engelske historikeren John Dalberg-Acton (1834–1902), også kjent som Lord Acton, uttrykte det:

«The most certain test by which we judge whether a country is really free is the amount of security enjoyed by minorities.» Sagt på en annen måte: Lakmustesten for en nasjon er å se på hvordan den behandler sine minoriteter.

Acton var italienskfødt og romersk katolikk, og ble derfor nektet adgang til det protestantiske Cambridge University. Han studerte i München i stedet. Han visste hva det innebar å være en minoritet i sitt eget land. La oss overføre den samme testen på Norge: Hvor trygt var og er det å være minoritet her? Og hva sier dette om vårt samfunn?

Minoritetenes sikkerhet handler også om deres rett til å bli sett og behandlet som enkeltmennesker. Neglisjering og usynliggjøring er noen av de mest subtile, men også de mest effektive, undertrykkelsesmekanismene som kan benyttes. Vårt forhold til minoriteter avgjør hvor siviliserte vi er.

Vi ønsker å få med minoritetenes stemmer. Ikke primært for deres egen skyld, men for å skape et nytt innhold i vår felles norgeshistorie. Minoritetenes situasjon sier først og fremst noe om majoriteten. Det er vår felles norgeshistorie som blir beriket, utvidet og muligens snudd på hodet når vi inkluderer nye røster og perspektiver på det som har skjedd.

Det er derfor vi i denne boka ønsker å fortelle om samene som først innførte skikunsten i Norge, og om samene som ble de virkelige heltene i USAs gulljakt (kap. II). Og om Gud malt som kineser i en gudbrandsdalskirke fra 1600-tallet (kap. III). Om danskene som bygde Norge fra den historiske tids morgen (kap. IV). Og om en jødisk forretningsmann som politisk sett var en av de mest intellektuelt oppegående i Norge på 1930-tallet (kap. V). Om den skjulte historien om «Tampa» rett før 11. september 2001 (kap. VI). Og om en amerikansk-

født kvinne som holdt nasjonalarven fra Ole Bull i hevd og knytter oss til India (kap. VII).

Norge er ikke hva det en gang var. Det har Norge heller aldri vært.

Befolkninger i dagens moderne nasjoner lever i et «forestilt fellesskap», slik Benedict Anderson beskrev det i sin klassiker av en bok fra 1980-tallet. Vi tror vi har et nasjonalt fellesskap, fordi vi har lært at nettopp «vår nasjon» har noe unikt som forener akkurat «oss». Grunnleggende ideologiske og personlige forskjeller mellom grupper eller individer innen ett land må feies under teppet for å opprette et «nasjonalt fellesskap».

Vi skal ikke stille oss i rekken av dem som har spådd «nasjonens død» – nasjoner og guder har det med å gjenoppstå når vi minst venter det. Vi har heller ingen illusjoner om at vi kan fjerne århundrer med nasjonale myter fra det mentale kartet. Men vi kan modifisere dem. Tolke dem på nytt. Eller oppdatere dem med nye fortellinger tilpasset vår tid.

Hver ny generasjon trenger en ny historie, blir det gjerne sagt. Det er på tide å sette handling bak ordene. Om det så gjelder den mest folkekjære, velsmakende nasjonalskatten vi måtte ha.